

The personal composition of cossack petty officer of the Hetmanate is illuminated on the example of regiments of Braclav – Braclav and Kalnik. The brought biographic certificates over of colonels, regimental petty officer.

Key words: cossack petty officer, the Hetmanate, regiment, hundred, Braclav, Kalnik, Vinnytsya.

УДК 262.14(477.46)»18/192»

Т.В. Кузнець

УМАНСЬКЕ ВІКАРІАТСТВО В СТРУКТУРІ ЄПАРХІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ КИЇВСЬКОЇ МИТРОПОЛІЇ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

З'ясовується обставини відкриття інституції другого вікарія (заступника київського митрополита), що титулувався «Уманським», персоніфіковано склад Уманського вікаріатства та наводяться короткі біографічні відомості Уманських вікаріїв. Аргументовано підкреслюється не випадковість такого титулування як прояв особливої уваги єпархіального керівництва до складного в етноконфесійному відношенні повітового міста Умані.

Ключові слова: Київська митрополія, вікарій, єпископ Уманський, Умань, Київська єпархія, Уманське вікаріатство.

Проблематика церковної історії правомірно актуалізується і займає все більше місця серед наукових досліджень сучасних істориків. Це зумовлено тим, що тривалий час вона практично не розроблялася, а відтак, в силу політичних причин, з поля зору дослідників випадав потужний пласт історичного матеріалу. Присмаку гіркоти додає те, що йдеться про історію суспільної інституції, Православної Церкви, яка мала найпотужніший вплив на духовне життя суспільства. І якщо останнім часом ситуація виправляється в площині повернення та створення нових досліджень загальноцерковної історії, більших чи менших її частин на макрорівні, то церковне життя на єпархіальному рівні все ще не всебічно охоплене увагою дослідників. Надто коли йдеться про функціонування окремих структур єпархіального управління чи персоніфікацію очільників цих структур. А саме такі дослідження дають змогу виокремити регіональну специфіку церковної історії України, що значно доповнюватиме і урізноманітнюватиме загальне полотно історії Православної Церкви.

У сучасній історіографії церковної історії вже є ґрунтовні дослідження функціонування єпархіальних органів влади в Київській єпархії, в яких відзначені особливості розвитку церковної організації загалом, вмотивовано особливий інтерес до Київської митрополії як найбільшої церковно-адміністративної одиниці імперії, яка мала велику кількість глибоких церковних традицій і визначних святинь та яка була складною в етноконфесійному плані. Зокрема Володимир Перерва, досліджуючи статус єпархіальних органів влади в Київській митрополії ХVІІІ-ХІХ століття, реконструює управлінську вертикаль митрополії, відзначає особливості її функціонування за умов потужного державного тиску і звертає увагу на роль національного фактору в законодавчому формуванні статусу єпархіальної управлінської вертикалі та парафіяльного священства [1]. Становище єпархіальних органів влади Київської митрополії було предметом дослідження О.В. Спінула та О.А. Чиркової [2]. Однак розділ, присвячений ХІХ століттю, не містить аналізу місцевого архівного матеріалу і є доволі поверховим з погляду дослідження означеної нами проблеми. Більш наближеними до об'єкту нашого наукового інтересу є дослідження Ю.В. Коптюка [3] та І.М. Шугальнової [4]. Але автори в доволі широких регіональних межах розглядають реформування та модернізацію управлінських структур, тому визначаючи загальні тенденції цих процесів, вони залишають поза своєю увагою означену нами проблему. Отож, відзначаючи в цілому дослідницький інтерес до системи управління Київською митрополією (єпархією) і наявність праць, в яких вона реконструйована, все ж зауважимо, що не всі управлінські структури в достатньою мірою вивчені.

Метою даної наукової розвідки є систематизація наявних відомостей та введення нових матеріалів про Уманське вікаріатство та його очільників, що титулувалися вікаріями Уманськими. Це значно доповнюватиме регіональну історію та загалом збагачуватиме історію Православної Церкви в Україні.

Вікарії або вікарні єпископи – це заступники архієрея, їхні обов'язки, як правило, чітко визначалися. Як зазначають сучасні дослідники, надцентралізація єпархіальної піраміди управління, що наділяла київських архієреїв обов'язком дріб'язкової опіки щодо підлеглих структур, стала причиною відкриття в 1799, 1874 і 1885 роках трьох вікарних кафедр [1, с. 8]. Перший вікарій (з 1799 р.) титулувався єпископом Чигиринським, а згодом – Канівським, другий (з 1874 р.) – єпископом Уманським, а з 1892 р. єпископ Уманський був уже третім вікарієм Київської єпархії. З того часу перший вікарій титулувався єпископом Канівським, другий єпископом Чигиринським, а третій – єпископом Уманським. Та ці перестановки не применшували роль єпископа Уманського, який, як вікарій київського митрополита, опікувався системою освіти. З часу утворення Уманського вікаріатства, тобто з 1874 року, він був настоятелем Києво-Братського монастиря і ректором Київської духовної академії. У його віданні були усі духовні навчальні заклади Київської єпархії та Уманський і Липовецький повіти Київської губернії. Це два південні повіти, доволі віддалені від Києва, які займали значну частину площі губернії і були досить густонаселеними. Уманський повіт за чисельністю населення був другим після Київського повіту, а за величиною площі займав третє місце серед 12-ти повітів губернії. До того ж, на території Уманського повіту було 147 православних храмів, а це більше, ніж у Київському повіті з містом, бо там їх нараховувалось 138. В усіх інших повітах губернії церков було значно менше. Доречним буде нагадування і про те, що до приєднання Правобережної України до Російської держави, Уманщина перебувала під потужним впливом католицької і греко-католицької церков. З метою його викорінення на такій обширній території, Уманський повіт перебував у зоні особливої уваги регіонального керівництва Православної Церкви. Тому титулування вікарія, що відав освітою, – «Уманський» – було цілком закономірним.

Упродовж досліджуваного періоду кафедру єпископа Уманського обіймало 11 осіб. Почергово її очільниками були: Філарет (Філаретов) – 28 липня 1874 р. – 31 грудня 1877 р.; Михайл (Лузін) – 28 січня 1878 р. – 19 березня 1883 р.; Полікарп (Розанов) – 9 вересня 1884 р. – 1887 р.; Іриней (Орда) – 9 травня 1888 р. – 12 липня 1890 р.; Анатолій (Станкевич) – 12 липня 1890 р. – 29 вересня 1892 р.; Іаків (П'ятницький) – 29 вересня 1892 р. – 16 січня 1893 р.; Іоаннікій (Надеждин) – 21 лютого 1893 р. – 10 лютого 1896 р.; Сергій (Ланін) – 2 червня 1896 р. – 16 березня 1902 р.; Агапіт (Вишневський) 7 квітня 1902 р. – 3 січня 1908 р.; Феодосій (Олтаржевський) – 3 січня 1908 р. – 13 серпня 1910 р.; Дмитрій (Вербицький) – 30 жовтня 1910 р. – 1921 р., а потім ще раз у 1924 році. Як бачимо, в середньому період служби тривав 3-4 роки.

Четверо з одинадцяти вікаріїв Уманських були місцевими, тобто народилися в Україні. Це Іриней (Орда Харисим Михайлович), народився в сім'ї священника Полтавської єпархії; Агапіт (Вишневський Анатолій), походив із сім'ї диякона Волинської губернії; Феодосій (Олтаржевський Петро Наркісович), продовжувач священницької династії з Уманського повіту Київської губернії; Дмитрій (Вербицький Максим Андрійович) теж родом з Полтавської губернії. Якщо подивитися на час їх служби, то три останніх служили в перші десятиліття ХХ століття, що було відображенням реформаційних змін та намаганням демократизувати як суспільне, так і церковне життя.

Щодо освітнього рівня, то усі єпископи Уманські мали академічну освіту. П'ятеро із одинадцяти очільників Уманського вікаріатства закінчили Московську духовну академію, ще п'ятеро – Київську і один – С.-Петербурзьку духовну академію. Зрозуміло, що найвища духовна освіта була необхідною умовою для заняття посади, претендент на яку опікувався системою освіти в єпархії.

Якщо проаналізувати місця попередньої служби єпископів Уманських, то варто відзначити, що усі вони мали достатній досвід священнослужіння та обіймали достатньо високі посади в ієрархії Православної Церкви. Так Філарет перед хіротонією в сан єпископа Уманського був ректором Київської Академії, Михайл – ректором Московської академії [5, с. 39-40], Полікарп – архимандритом Києво-Миколаївського монастиря, Іриней – майже п'ять років перед хіротонією теж був ректором Київської духовної академії; Анатолій був переведений з кафедри єпископа Острогоського Воронежської єпархії, Іаків перед переведенням до Києва обіймав кафедру єпископа Балахнінського Нижегородської єпархії [6, с. 251], Іоаннікій був піднесений до гідності єпископа Уманського з посади ректора Могилівської духовної семінарії в сані архимандрита. Єпископ Уманський Сергій (в миру Ланін Костянтин Іванович) народився в купецькій сім'ї м. Москви, закінчив 2-у московську гімназію

та Московську духовну академію зі ступенем кандидата богослов'я і працював в духовному училищі, в духовних семінаріях, а потім – намісником Києво-Печерської Лаври [7, с. 478]. Єпископ Уманський Агапіт до хіротонії був ректором Катеринославської духовної семінарії в сані архімандрита [8, с. 209]. А єпископ Феодосій до обрання в 1907 році ректором Київської духовної академії, після чого у 1908 році послідувало його висвячення у єпископа Уманського, другого вікарія Київської єпархії, уже обіймав кафедри єпископа Єлизаветградського Херсонської єпархії, єпископа Чистопольського Казанської єпархії та єпископа Прилуцького Полтавської єпархії. Тобто до призначення на Уманське вікаріатство він мав чималий досвід праці на освітянській ниві. Закінчивши Київську духовну академію кандидатом богослов'я, він працював в Єдинецькому, а згодом – Києво-Софійському духовних училищах [9, с. 1116 – 1117]. У сані архімандрита 31 жовтня 1910 року в Свято-Троїцькому соборі Олександроневської Лаври в Петрограді відбулась його хіротонія в єпископа Уманського [10, с. 12]. Усі очільники кафедри єпископа Уманського, вікарії Київської єпархії, мали академічну освіту, досвід роботи в різних ланках системи духовної освіти і мали забезпечувати дієве керівництво єпархіальною ланкою освіти.

Отже, навіть коротке ознайомлення з біографіями священнослужителів, які висвячувались в єпископський сан чи переводились на кафедру єпископа Уманського, що був вікарієм київського митрополита, дає підстави стверджувати про особливу увагу церковного керівництва до системи освіти. Адже саме вікарій єпископ, що титулувався «Уманський», опікувався усіма навчальними закладами Київської єпархії та двома віддаленими великими повітами Київської губернії. З часу відкриття Уманського вікаріатства у 1874 році його очолювали високоосвічені та досвідчені священнослужителі, які своєю подвижницькою працею удосконалювали освітню мережу і у такий спосіб сприяли духовному зростанню багатьох поколінь українців. Вони становили духовну еліту тогочасного суспільства і проявом пошанування їхньої праці могло б стати складання найповніших їх життєписів та публікація історичних нарисів про них.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Перерва В.С. Статус єпархіальних органів влади та парафіяльного священства в Київській митрополії кінця XVIII – XIX століття // Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2002. – 19 с.
2. Спінул О.В., Чиркова О.А. Органи єпархіального управління Київської митрополії у XVIII – XIX ст. – К., 1996. – 20 с.
3. Коптюх Ю.В. Реформи устрою Російської Православної Церкви на Правобережній Україні (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) – Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2005. – 20 с.
4. Шугальова І.М. Модернізація єпархіальних структур православної церкви в Україні в другій половині XIX ст. // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць/ Гол. ред. В.М.Вашкевич. – Вип.8. – К., 2007. – С.208 – 219.
5. «Киевские Епархиальные Ведомости» (далі – КЕВ). – 1882. – №2.
6. КЕВ. – 1892. – № 20.
7. КЕВ. – 1896. – № 12.
8. КЕВ. – 1902. – № 8.
9. КЕВ. – 1910. – № 46.
10. Прибавление к «Киевскому Епархиальному Вестнику». – 1918. – №3.

Кузнец Т.В. УМАНСКОЕ ВИКАРИАТСТВО В СТРУКТУРЕ ЕПАРХИАЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ КИЕВСКОЙ МИТРОПОЛИИ XIX – НАЧАЛА XX ВЕКА

Определяются обстоятельства открытия институции второго викарія (по митрополита), который имел титул – «Уманский», установлен персональный состав Уманского викаріатства, а также наводятся некоторые биографические сведения об викаріях Уманских. Аргументировано подчеркивается не случайность такого титулования, так как это было проявлением особо пристального внимания епархиального руководства к сложному в этноконфессиональном плане уездному городу Умани.

Ключевые слова: Киевская митрополия, викарій, єпископ Уманський, Умань, Киевская єпархія, Уманское викаріатство.

Kuznets T.V. UMAN VICARIATE IN THE STRUCTURE OF THE DIOCESAN ADMINISTRATION OF THE KYIV METROPOLIS XIX - EARLY XX CENTURY

It turns out the circumstances of opening institutions second vicar (deputy metropolitan of Kiev), which tytuluvaly «Uman, Uman vikariatstva personified composition and provides brief biographical information Umansky vicars. Argued highlights such tytuluvaly no coincidence, especially as a manifestation of attention to diocesan leadership compound in respect of ethnic county town of Uman.

Key words: Kiev Metropolis, Vicar Bishop of Uman, Uman, Diocese of Kiev, Uman vikariatstvo.

УДК 94(470+571):94(=161.1=161.2) «17»

І.В. Кривошея

ПОЛЬСЬКІ ПОМІЩИКИ ПОТОЦЬКІ (ГЕРБ «ПИЛЯВА») Й УКРАЇНСЬКЕ СЕЛЯНСТВО: ГЕНЕЗА СТОСУНКІВ ПІД РОСІЙСЬКИМ КОНТРОЛЕМ

Висвітлено генезу стосунків польських поміщиків Потоцьких і українських селян на Правобережжі. Показано неоднозначність і суперечливість дій російської адміністрації у розв'язанні конфліктних ситуацій, що виникали між власниками маєтків Потоцькими та українськими кріпаками.

Ключові слова: польські поміщики Потоцькі, українське селянство, російська адміністрація.

Стосунки власників латифундій і селянства на Правобережній Україні тривалий час, від Люблінської унії і аж до польських повстань XIX ст., вписувалися в схему, в якій історики і політики бачили кілька рівнів: польсько-український антагонізм, класову боротьбу та релігійне протистояння.

Другий і третій поділи Речі Посполитої не лише змінили геополітичну ситуацію в Європі загалом та «відредагували» подальшу історичну долю українського народу, а й внесли нове у взаємовідносини поміщиків і селян регіону.

Серед найбільш заможних землевласників Правобережної України, які не втратили свого впливу на соціально-економічне життя регіону у XVIII – XIX ст., поруч із Браницькими, Любомирськими, Сангушками та Чарторийськими, варто згадати польських аристократів Потоцьких (герб «Пилява»).

В історіографії питання про взаємини «тандему» власник – селянин було одним із ключових для розуміння сутності соціально-економічних процесів, характерних для суспільних моделей XVIII – XIX ст. Серед книг і статей, які побачили світ у XX – на початку XXI ст., відзначимо, по-перше, публікації архівних документів, що дають кожному самостійно дослідити вищезгадану проблематику [20], по-друге, праці істориків-фахівців, які аналізують непрості взаємини польських поміщиків і українських селян через призму комплексного опрацювання як архівних джерел, так і широкого кола статистичного матеріалу і здобутків попередників [1-19; 21-23].

Мета цієї розвідки – з'ясувати зміни у стосунках власників маєтків і кріпаків після інкорпорації Правобережної України до складу Російської імперії.

На момент інкорпорації Правобережжя до складу Російської імперії представники роду Потоцьких володіли значними маєтками як на Київщині, так і на Поділлі й Волині. Так, Станіславу Щенни Потоцькому належали Уманщина, Тульчинський, Могилівський, Дашівський ключі, Ольховецьке та інші староства у Брацлавському, Подільському воєводствах, загалом 312 сіл та містечок, а Проту Потоцькому – Ямпільський, Краснянський, Махновський, Любарський, Гусятинський ключі [13, с.41].

Для того, щоб зрозуміти, які зміни відбулися в стосунках поміщиків і селян на Правобережжі, зробимо екскурс у часи Речі Посполитої.

Спроба російського уряду перетворити Правобережну Україну на «пустку» не увінчалася успіхом. Землі, які не мали в цей час потужних державно-адміністративних структур, приваблювали нових колонізаторів. Першими, як і в XV–XVI ст., були селяни, міщани, збіднілі шляхтичі, а за ними сюди прибували урядники польських магнатів та уряду Речі Посполитої.